

УДК 159.942.5:372.461

Л. В. Калмикова

ЕМОЦІЙНО-ПСИХІЧНІ СТАНИ ОСОБИСТОСТІ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ЗВУКОВИМОВИ

У статті розглянуто проблему емоційно-психічних станів особистості з особливостями звуковимови. На основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричного дослідження виділено особливості звуковимови респондентів у різних емоційно-психічних станах, а також залежність емоційно-психічного стану від особливостей мовлення особистості.

Ключові слова: емоції, емоційно-психічні стани, мовлення, звуковимова, особливості звуковимови.

В статье рассматривается проблема эмоционально-психических состояний личности с особенностями звукопроизношения. На основе проведенного теоретического анализа и эмпирического исследования выделяются особенности звукопроизношения респондентов в различных эмоционально-психических состояниях, а также зависимость эмоционально-психического состояния от особенностей речи личности.

Ключевые слова: эмоции, эмоционально-психические состояния, речи, звукопроизношение, особенности звукопроизношения.

In the article the problem of the emotionally-psychical states of personality is examined with the features of speech sounds. On the basis of the conducted theoretical analysis and empiric research the features of speech sounds of respondents are distinguished in the different emotionally-psychical states. Moreover, dependence of the emotionally-psychical state on the features of broadcasting of personality was figured out.

Key words: emotions, emotionally-psychical states, broadcasting, pronunciation, features of pronunciation.

Постановка проблеми. Розвиток особистості, що має особливості звуковимови, є актуальною проблемою сучасної психології. Наукове вивчення мовлення та його корекція почалися недавно, приблизно в середині XIX ст., коли стали відомими основні ана-

томо-фізіологічні механізми забезпечення мовленнєвої діяльності. Згідно з сучасними дослідженнями в галузі загальної психології, загальним для мовленнєвих недоліків будь-якої етіології є труднощі формування не тільки когнітивних, а й комунікативних функцій людини, що робить недоліки звуковимови особистісно-значущими. Однак ця значущість опосередкована власне особистістю та її соціальним оточенням [2; 4; 11]. Під час відхилень у мовленні характерні різноманітні особливості психічних процесів, станів і якостей особистості, що потребують обов'язкового врахування в психокорекційній роботі.

В осіб із неправильною звуковимовою знижений перцептивний аспект спілкування, яке в основному спрямоване на сприйняття і взаєморозуміння партнерами один одного. У психології комплекс неповноцінності трактується як негативне почуття, що існує в людини тривалий час, як систему негативних емоційних переживань, пов'язаних із реальною чи уявною відсутністю певних цінних психологічних чи фізичних якостей. Він супроводжується відповідними негативними психологічними симптомами: низькою самооцінкою, підвищеною тривожністю, заниженим рівнем домагань, мотивами уникнення невдач.

Емоційна складова внутрішньої картини неправильної звуковимови є прояв дії механізмів, що забезпечують контроль за ступенем адаптації особистості до наявної ситуації. Вона визначається тим, наскільки конкретна ситуація дозволяє реалізувати життєві цінності особистості, відповідає задоволенню її потреб [1; 9; 10; 14]. Як програма адаптивної поведінки внутрішня картина девіації формується під впливом ціннісних утворень особистості, які відіграють ключову роль у її становленні, зокрема під час мовленнєвої девіації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоції виявляються у формі різних переживань, серед них особливе місце займає тривога, від якої залежить успішність різних видів діяльності людини. Наслідки тривоги змінюються в залежності від її ступеня та складності діяльності. Мовлення особливо чутливе до впливу тривоги. Крім того, одні люди схильні проявляти тривогу завжди і скрізь, інші виявляють її лише час від часу, залежно від обставин.

У сучасній психології та педагогіці напрацьовано низку праць із цієї проблеми. Методологічною і теоретичною основою дослідження стали концепції особистості Ф. Перзла, Д. Роджерса,

Д. Юнга, Е. Фромма, Е. Лічко, спадкові механізми психіки С. Максименко і вивчення стресових чинників у зміні особи Р. Сельє, Ю. Александровського, Л. Шестопалової, вивчення ролі емоційно-вольової сфери у формуванні особистості Г. Костюка, А. Леонтєва, П. Симонова, А. Чебикина, положення загальної психодіагностики і консультування Р. Айзенка, Л. Бурлачука, Н. Максимової, теоретико-методичні розробки в галузі НЛП С. Ковальова, А. Аткинсон та ін.

У дослідженні цієї проблеми в Україні брали участь такі вчені: В. Кондратенко, В. Тарасун, М. Шеремет, Л. Харьков, Н. Городенко, Л. Яковенко, А. Лудченко, Я. Лудченко, Т. Примак, Ю. Максименко, І. Колеснік, Л. Хомик, В. Покась, А. Аблятипов, Е. Біловицька, В. Норченко та ін. Як наголошується в їх дослідженнях у навчанні осіб із мовленнєвими девіаціями не достатньо враховуються психологічні аспекти проявів емоційно-психічних станів. Відзначено зниження активності таких осіб у навчальному процесі, їх невміння оцінювати і співвідносити свої можливості з вимогами соціуму, що зрештою негативно позначається на виборі ними життєвих стратегій [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8]. У сучасній загальній та спеціальній психології недостатньо уваги приділено вивченню емоційно-психічних станів особистості з мовленнєвими девіаціями, а також можливостям їх особистісного самовизначення, що передбачає необхідність звернення до досягнень науки, які сприяють розвиткові особистості.

Тому **мета** нашого дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні комплексу оптимальних способів діагностики звуковимови, емоційно-психічних станів, напрямів їх психологічної профілактики та корекції.

Об'єктом дослідження емоційно-психічні стани особистості з особливостями звуковимови.

Предмет дослідження – особливості впливу звуковимови на емоційно-психічні стани людини та навпаки.

Під час дослідження припускалося, що використання розробленого комплексу діагностичних методів дозволить запроваджувати індивідуальну та групову психокорекцію, а також психопрофілактику несприятливих емоційно-психічних станів, що має позитивно позначатися на її діяльності, настрою та психічному здоров'ю загалом осіб із неправильною звуковимовою.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань та об'єктивного визначення домінуючих у дітей із неправильною звуковимовою емоційно-психічних станів виникла необхідність в експериментальній перевірці комплексу методів діагностики цих станів (вербальних, невербальних, особистісних опитувальників, проєктивних, методик).

Організація дослідження полягала у створенні програмно-методичного забезпечення та передбачала його структурно-логічну поетапність. Постановка завдань та припущення дослідження передбачало розробку комплексної та системної програми проведення експерименту, де б отримані результати на кожному попередньому етапі ставали основою не лише для наступних етапів, а й для їх узагальнення та наукового обґрунтування.

Для досягнення мети і реалізації поставлених завдань дослідження було використано комплекс запропонованих психодіагностичних методик, який максимально ідентифікує змістову конструкцію емоційно-психічних станів осіб з особливостями звуковимови в генеральній сукупності дітей молодшого шкільного віку. Кожна з методик, на основі попередньої апробації, була оцінена на валідність і надійність, позитивні результати якої дали змогу застосувати їх у цьому дослідженні.

Результати дослідження. Вивчення проблеми емоційно-психічних станів осіб із особливостями звуковимови має істотний теоретичний та практичний інтерес для розвитку як загальної психології, так і для професійної та педагогічної психології.

Концептуальне обґрунтування емоційно-психічних станів (настрою, стресу, страху, фрустрації, тривоги, гніву, хвилювання тощо) осіб із особливостями звуковимови дало змогу визначити шляхи їх експериментально-діагностичного вивчення.

Таким чином, перехід до змістовнішого психологічного знання про особливості емоційно-психічних станів осіб із неправильною звуковимовою може бути урєальнений за умови створення експериментально-психологічної системи змінних, яка б відображала реальність, що досліджується, та надала б нову інформацію щодо досліджуваного феномену. Переробка емпіричної інформації засобом її інтерпретації наблизить отримані емпіричні дані до реального об'єкту вивчення, а виявлені пояснювальні можливості емпіричного матеріалу допоможуть виявити закономірності прояву досліджуваного явища.

Після проведення обстеження розвитку мовлення було виявлено 142 дитини молодшого шкільного віку з особливостями звуковимови. Це складає 38,4% усіх обстежених дітей.

За віком обстеження молодші школярі з особливостями звуковимови розподілилися так:

- 6 – 7 років (1 клас) – 52 особи (36,6%);
- 7 – 8 років (2 клас) – 39 осіб (27,5%);
- 8 – 9 років (3 клас) – 28 осіб (19,7%);
- 9 – 10 років (4 клас) – 23 особи (16,2%).

Аналізуючи дані мовленнєвих домагань даної групи молодших школярів за методикою «Шкала оцінки мовленнєвих домагань», ми отримали дані, які свідчать про те, що учні 3–4-х класів більше налаштовані на виправлення свого мовлення (41,2%) ніж учні 1–2-х класів (28,6%). Тобто рівень мовленнєвих домагань учнів 8 – 10-ти років значно вище. Відсотковий показник реалізації виділеного рівня мовленнєвих домагань досліджуваних молодших школярів із особливостями звуковимови представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Відсотковий показник реалізації виділеного рівня мовленнєвих домагань досліджуваних молодших школярів

Клас \ Рівень	Високий		Середній		Низький	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
1-й клас	16	30,8	20	38,4	16	30,8
2-й клас	10	25,6	14	35,9	15	38,5
3-й клас	10	35,7	10	35,7	8	28,6
4-й клас	11	47,8	7	30,4	5	21,7

Як ми можемо бачити, виходячи з результатів таблиці, відсотковий показник реалізації виділеного рівня мовленнєвих домагань молодших школярів нерівномірний. Так, учні першого та другого класів ще не до кінця усвідомили важливість правильного мовлення, тому і рівень мотивації до його виправлення в них значно нижчий. Мовленнєві домагання характеризують мотивацію дитини на роботу із виправлення власного мовлення, тому визначення рівня мовленнєвих домагань має важливе значення для психолога. Це допоможе надалі розробити програму психотерапевтичного впливу на дитину.

Отримані результати суттєво доповнюються даними опитувальника Р. Еріксона для оцінки комунікативних мовленнєвих навичок, адаптованого В. А. Калягінін та Л. М. Мацько. Саме ця шкала дозволила нам проаналізувати ступінь фіксації молодших школярів на своєму мовленнєвому недоліку. Пункти шкали розподіляються на три субшкали, що відповідають спрямованості тривоги на мовлення, спілкування, впевненість.

Проводячи моніторинг результатів опитування за цією шкалою, нами були виявлено таке: діти 6–7 років (1 клас) більше тривожаться за власне мовлення (55,8%), тим не менш, мотивація до виправлення звуковимови в них усе ще знижена. Це пояснюється тим, що оточуючі часто не розуміють дітей з обмеженою звуковимовою, і, таким чином, школярі проявляють тривогу під час вимовляння звуків, які в них у тому чи іншому вигляді спотворені. Школярі ж 2-го класу більше переймаються проблемами спілкування (35,9%) на відміну від учнів 3–4-х класів. Цим дітям не вистачає впевненості. Відсотковий показник направленості тривоги досліджуваних молодших школярів з особливостями звуковимови представлений у таблиці 2.

Таблиця 2

Відсотковий показник направленості тривоги досліджуваних молодших школярів

Клас \ Направленість на	Мовлення		Спілкування		Впевненість	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
1-й клас	29	55,8	13	25,0	10	19,2
2-й клас	12	30,8	14	35,9	13	33,3
3-й клас	7	25,0	9	32,1	12	42,9
4-й клас	3	13,0	9	39,1	11	47,8

Основні проблеми дітей з особливостями звуковимови лежать у діапазоні міжособистісних реакцій та стосунків.

Оскільки основною метою нашого дослідження було провести зіставний аналіз емоційно-психічних станів молодших школярів відповідно до особливостей їх звуковимови, то наступною частиною дослідження стало виявлення емоційно-психічних станів, що притаманні досліджуваним. І тут на допомогу насамперед нам прийшли проєктивні методики. Вони спрямовані на дослідження

особистісних якостей і розроблені в межах так званого проектного діагностичного підходу. Засновані на інтерпретації проєкцій випробуваного на стимульний матеріал. Традиційно проєктні тести відносять до числа найбільш надійних, проте сфера їх застосування не така велика як у особистісних опитувальників. Для багатьох проєктивних методик принципово важливою виявляється роль психолога-діагноста, що пов'язано з деякою свободою в його інтерпретаціях. Тому для таких методик значення досвід і професіоналізму, неупередженості складно переоцінити. Основними в емпіричному дослідженні стали методики «Будинок. Дерево. Людина» та «Неіснуюча тварина».

Проаналізувавши малюнки дітей, ми дійшли висновків, що на першому місці для них – це безпека та успіх, оскільки майже всі без винятку першим починали малювати будинок.

Основним для нас було визначити наскільки у дітей проявляються негативні психічні стани, такі як ворожість, конфліктність, агресивність та негативізм (таблиця 3)

Таблиця 3

Відсотковий показник негативних психічних станів досліджуваних молодших школярів

Клас	ворожість		конфліктність		агресивність		негативізм	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
1-й клас	11	21,2	9	17,3	12	23,1	14	26,9
2-й клас	11	28,2	8	20,5	9	23,1	13	33,3
3-й клас	8	28,6	12	42,9	9	32,1	14	50,0
4-й клас	5	21,7	10	43,5	12	52,2	11	47,8

Як видно з даних таблиці, найяскравіше в дітей молодшого шкільного віку з обмеженням звуковимови проявляється негативізм, агресивність та конфліктність. Особливо це яскраво виражено в учнів 3–4-х класів. Це дає нам підставу вважати, що таке вираження почуттів є наслідком неправильної звуковимови даних досліджуваних, яка заважає таким учням бути повноцінними членами комунікації в класі та поза школою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особистість формується і проявляє себе в системі соціальних зв'язків і

відносин у спілкуванні. Живучи в суспільстві, вступаючи в різноманітні відносини, людина постійно здійснює мовленнєву діяльність, а водночас використовує і мову. Отже, значення мовленнєвої діяльності і знаків мови у формуванні особистості і в її діяльності надзвичайно велике.

Виходячи з актуальності проблеми психічних станів людини, предметом нашого дослідження були обрані особливості впливу звуковимови на емоційно-психічні стани людини та навпаки. Мета дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні комплексу оптимальних способів діагностики звуковимови та емоційно-психічних станів та напрямків їх психологічної профілактики та корекції. При цьому припускається, що використання розробленого комплексу діагностичних методів дозволить запроваджувати індивідуальну та групову психокорекцію та психопрофілактику несприятливих емоційно-психічних станів, що має позитивно позначатися на її діяльності, настрою та психічному здоров'ю загалом осіб із неправильною звуковимовою.

Проведені дослідження не дають вичерпного аналізу аспектів проблеми психологічних особливостей звуковимови особистості в різних емоційно-психічних станах. Передбачається продовження науково-дослідної роботи та аналізу психологічних особливостей інших компонентів емоційно-психічної сфери молодших школярів, формування компонентів цієї сфери за допомогою подальшого навчання та виховання учнів протягом навчального процесу, а також теоретичну розробку і практичну апробацію відповідних програм та моделей розвитку так корекції мовлення та емоційно-психічної сфери молодших школярів.

Література:

1. Белянин В. П. Психолінгвістика / В. П. Белянин. – М., 2011.
2. Воробьева В. К. Методика развития связной речи у детей с системным недоразвитием речи / В. К. Воробьева. – М., 2006.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь : Сборник / Л. С. Выготский – М. : АСТ, 2008.
4. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии / Л. С. Выготский – СПб., 1997.
5. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом. – М., 1992.
6. Глухое В. П. Основы психолінгвістики : Учеб. пособие для студентов педвузов / В. П. Глухое. – М., 2005.

7. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов ; Изд. 2-е. – М., 2001.
8. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / А. А. Залевская. – М., 1999.
9. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – М., 2001.
10. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – Изд. 2-е. – Ростов на/Д., 2003.
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн – М. : СПб., 2002.
12. Солсо Р. Л. Когнитивная психология / Р. Л. Солсо. – М., 1996.
13. Ушакова Т. Н. Рождение слова : Проблемы психологии речи и психолингвистики / Т. Н. Ушакова. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2011.
14. Уфимцева Н. В. Языковое сознание : динамика и вариативность / Н. В. Уфимцева. – М. : Калуга : Институт языкознания РАН, 2011. – 252 с.